НАДРУКОВАНО: Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події). Збірка матеріалів Міжнародного наукового форуму 26-28 червня 2014 року. – Львів: АСВ, 2014. – С. 77-80

Шерман О.М., д.політ.н., доц.,
ЛДУБЖД

АТЕНТАТ У САРАЄВІ: ВЕРСІЇ ТА ГІПОТЕЗИ

Вбивство 28 червня 1914 року у Сараєві спадкоємця престолу Габсбургів ерцгерцога Франца-Фердинанда давно перетворилося на хрестоматійну ілюстрацію поняття приводу історичної події: воно розглянуто у безлічі монографій та наукових статей усіма мовами Європи, розтиражоване ЗМІ, відтворене у документальних та художніх фільмах. Докладна бібліографія усіх наукових та науково-популярних текстів, присвячених Сараєвському атентату за 100 років, склала б окрему книгу. Однак дослідники продовжують звертатися до цього фатального дня, висуваючи нові версії атентату і піддаючи ревізії загальноприйняті трактування. Мета нашої доповіді – проаналізувати основні версії політичного вбивства, що знаменувало не лише початок Першої світової війни, а й кінець історичної епохи.

1. Загальноприйнята версія, яка у своїх основних рисах сформувалася ще у 20-х рр. XX ст. Згідно з нею, вбивство ерцгерцога Франца-Фердинанда було організоване таємною організацією сербських націоналістів «Млада Босна», створеною 1912 р. для звільнення Боснії та Герцеговини від австрійської окупації. Керівником і головним ідеологом цієї організації був син священика Володимир (Владо) Гачинович (1890-1917), автор брошури «Смерть одного героя», присвяченій Богдану Жераїчу, одному з перших сербських терористів у Боснії. Всі учасники Сараєвського атестата, у тому числі й Гаврило Принцип, під час допитів визнали, що були членами «Младої Босни» і керувалися її програмними положеннями.

«Млада Босна» була тісно пов'язана з таємною організацією сербських військових «Чорна рука»/«Об'єднання або смерть», яку очолював полковник Д.Димитрієвич. Сам Димитрієвич ніколи не відмовлявся від своєї участі в організації атентату; дискусійним лишалося питання про те, чи були втаємничені в його плани сербський король Петро та його спадкоємець Олександр. Сам Олександр категорично це заперечував. У березні-червні 1917 р. у грецьких Салоніках, де опинився сербський король з рештками своєї армії, відбувся судовий процес над Д.Димитрієвичем та іншими членами «Чорної руки». За вироком суду Димитрієвича розстріляли, а сербський уряд видав збірник «Таємна організація змовників», до якого увійшли всі матеріали обвинувачення. Однак головний них - рапорт Димитрієвича принцу Олександру – за розпорядженням останнього був вилучений зі збірника і оприлюднений лише у 1930-х рр.

Попри переконливість цієї версії, мають місце спроби її ревізії, які спираються, зокрема, на свідчення члена «Младої Босни» М.Голубича та функціонера «Чорної руки» Ч.Поповича, які згадували, що Димитрієвич хотів, навпаки, зупинити змовників, оскільки побоювався, що вбивство ерцгерцога можуть використати як аргумент для військової агресії Австро-Угорщини проти Сербії. В якості непрямого доказу непричетності сербської розвідки до атентату наводять й такий: для того, щоб повернутися до Сараєва з Белграда перед вбивством, Г.Принцип змушений був здати в ломбард зимове пальто, а його спільник Т.Грабєж просив гроші у родичів. Якби їх фінансував Димитрієвич, у цьому не було б потреби.

2. «Російський слід». Ця версія, так само як попередня, сформувалась у 1920-х рр., хоча її підвалини були закладені ще під час Першої світової війни. Одним з її засновників є

радянський історик М.Покровський, який вважав, що вбивство ерцгерцога було спровоковане російським генштабом. Його положення були підтримані після Другої світової окремими західнонімецькими дослідниками. Відповідно до цієї теорії, в Росії у 1910-х рр. існувала «партія війни», яку очолював великий князь Микола Миколайович і до якої входили, зокрема, генерали Брусилов та Самсонов. Ця партія, шукаючи привід для розв'язання конфлікту і користуючись традиційною прихильністю сербів до Росії, організувала вбивство спадкоємця австро-угорського престолу. Через військового аташе посольства Росії в Сербії, полковника Генерального штабу В.Артамонова мілітаристські російські кола начебто увійшли в контакт з терористами з «Младої Босни» і дали їм карт-бланш на подальші терористичні дії, причому сербська влада була в курсі всіх дій російського аташе.

Фактично єдиним доказом цієї теорії є передсмертне свідчення Д.Дмитрієвича, що про майбутнє вбивство ерцгерцога знали двоє росіян, одним з яких був Артамонов. Сам Артамонов навів докази своєї непричетності до атентату, хоча, враховуючи місце і час судового процесу, ціна тих доказів, можливо, не набагато вища, ніж свідчень Дмитрієвича. Більш переконливим аргументом contra є той факт, що на початку 1914 р. Росія почала процес модернізації озброєння і військових реформ, який мав закінчитися 1917 р. і на той момент війна була їй невигідна.

3. «Австрійський слід». Численні прорахунки охорони ерцгерцога, непродуманий маршрут та низький професіоналізм боснійської поліції вже у червні 1914-го стимулювали появу чуток, що ниті сенсаційного вбивства ведуть не у Белград чи Санкт-Петербург, а до Відня. Справді, поліція Сараєва знала про існування «Молодої Босни», але не було жодних спроб знешкодити її членів напередодні візиту. Замість того, щоб припинити поїздку містом після першого невдалого замаху, чи, якщо це було неможливо через небажання ерцгерцога, розігнати натовп, керівники сараєвської поліції дозволили машині ерцгерцога їхати людними вулицями на маленькій швидкості. Ті та інші питання призвели до формування маргінальної, але не позбавленої цікавості теорії, згідно з якою за вбивством Франца-Фердинанда стояла партія «яструбів» австрійської еліти, яку очолював генерал К.фон Гетцендорф. Вбивство ерцгерцога було потрібне цій партії з двох причин: по-перше, він планував перетворити Австро-Угорщину на федерацію, в якій слов`яни отримали б рівні права з іншими націями, по-друге, був противником війни з Росією. Вбивство політичного опонента дало «партії яструбів» ідеальний привід для початку війни.

Окрім повної відсутності прямих доказів, слабким місцем цієї версії є відсутність пояснення того, яким чином австрійські військові входили в контакт з сербськими терористами. Хоча за свідченням Гачиновича, хтось намовляв членів «Младої Босни» вбити саме Франца-Фердинанда, ім`я цієї загадкової особи так і не було назване.

4. «Рука німецького генштабу». Появу цієї версії слід завдячувати синові вбитого ерцгерцога Максиміліанові Гогенбергу, який в інтерв`ю газеті «Парі суар діманш» від 16 червня 1936 р. висунув припущення, що Франца Фердинанда ліквідувала німецька спецслужба, оскільки він заважав мілітаристським планам кайзера Вільгельма. Однак Гогенберг не навів жодних доказів на підтвердження своєї версії, і досі їх не знайдено.

5. Конспірологічні теорії. Згідно з ними сараєвський атентат організувало світове масонство або американські банкіри, щоб зруйнувати європейські монархії, грошова система яких була побудована не в інтересах банкірів. Конспірологічні теорії подій 28 червня 1914 р. нічим не відрізняються від інших теорій такого типу: вони вбачають причини історичних подій у діях таємних та руйнівних сил і за своєю суттю близькі до міфологічного, а не наукового мислення.

На нашу думку, загальноприйнята версія є й найближчою до істини. Однак завершити цей огляд хочеться словами британського міністра закордонних справ доби Першої світової війни Е.Грея: «Світу, ймовірно, ніколи не буде сказано все про справжній бік вбивства ерцгерцога Франца Фердинанда. Судячи з усього, ми ніколи не зустрінемо жодної людини, яка знала б все, що варто було б знати».